

IZZIVI VZGOJNIH ZAVODOV: SODELOVANJE SOCIALNIH MREŽ OTROK IN MLADOSTNIKOV

19

CHALLENGES OF YOUTH RESIDENTIAL CARE:
COLLABORATION WITH YOUTH SOCIAL NETWORKS

Rok Demšar, *mag. prof. soc. ped.*

SC Višnja Gora, Cesta Dolenjskega odreda 19, 1294 Višnja Gora

demsar.rok@gmail.com

POVZETEK

Članek analizira vlogo vzgojnih zavodov v obravnavi otrok in mladostnikov ter njihovih socialnih mrež. Ob tem je izpostavljen paradoks, ko se ocenjuje, da otroci in mladi potrebujejo umik iz svojega okolja, hkrati pa je pogosto ravno sodelovanje s tem okoljem in ohranjanje povezanosti z njim pomemben faktor pri uspešnosti obravnav v strokovnem centru. Članek spodbuja k premiku fokusa od individualne obravnave otrok in mladostnikov ter njihovih pomembnih drugih k pristopu, ki bi vključeval neformalne mreže otrok in mladostnikov ter jim s tem vračal moč za upravljanje svojega življenja.

KLJUČNE BESEDE: *vzgojni zavodi, otroci in mladostniki, socialne mreže, neformalne mreže.*

ABSTRACT

This article analyses the role of youth residential care centres in the treatment of children and adolescents and their social networks. It highlights the paradox in which children and young people are deemed in need of removal from their environment, while maintaining connections and collaborating with this environment are often crucial factors for the success of youth residential care treatment. The article advocates for a shift in focus from the individual treatment of children, adolescents and their significant others to an approach that includes informal networks, thereby restoring their power to manage their own lives.

KEYWORDS: *youth residential care, children and adolescents, social networks, informal networks.*

STROKOVNI CENTRI KOT MESTO VKLJUČEVANJA V DRUŽBO

Vključitev v vzgojni zavod¹ se z vidika družine in otroka/mladostnika² razlikuje od vključitve v druge vzgojno-izobraževalne institucije. Vanj so otroci/mladostniki lahko nameščeni le po odločitvi sodišča, pri tem so razlogi za takšen ukrep ogrožanje otrokovega/mladostnikovega razvoja s strani okolja ali obratno – ogrožanje okolja s strani otroka/mladostnika (Družinski zakonik, 2017, čl. 175), čustveno-vedenjske motnje, za katere se predvideva, da niso rešljive na druge načine (Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in

¹ Članek se osredotoča predvsem na namestitvene oblike strokovnih centrov, ki so bile del storitev še pred preimenovanjem vzgojnih zavodov v strokovne centre. V članku se zaradi boljše razumljivosti uporabljajo izrazi, povezani z vzgojnimi zavodi, ob čemer so mišljene storitve strokovnih centrov, ki potekajo v obliki namestitve otrok in mladostnikov. Izrazi, povezani s strokovnimi centri, so v članku uporabljeni le, ko so ob storitvah, povezanih z nameščanjem otrok/mladostnikov, mišljene tudi storitve strokovnih centrov, ki ne pomenijo namestitve v vzgojni zavod.

² V prispevku uporabljeni izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za oba spola.

izobraževanju [ZOOMTVI], 2020), ali predvidevanje, da mladoletna oseba potrebuje vzgojo in prevzgojo pod nadzorom vzgojiteljev (Kazenski zakonik, 2008, čl. 79). Čeprav otroci in mladostniki preživljajo čas tudi v domačem okolju, je ta določen s strani institucije, ki prevzame tudi skrb za nekatere dele življenja, za katere so pred tem skrbeli starši³ (npr. zdravstvena oskrba). Način starševstva in vstopanje v skupnost staršev se z vključitvijo otroka v vzgojni zavod spremeni, saj v starševski podsistem vstopijo institucije, ki nimajo le moči svetovanja, ampak dobijo pravice, da o določenih vprašanjih odločajo, kot da bi bili starši. Hkrati je sodelovanje zavoda z družino⁴ in odnos otroka/mladostnika z družino ter okoljem, v katerem ta družina je, pod stalnim nadzorom institucije. Lahko bi rekli, da se z vključitvijo v zavod in istočasno izključitvijo iz okolja, v katerem je otrok/mladostnik živel, v družinski sistem in znotraj njega v starševski podsistem vključujejo vzgojni zavod in institucije (sodišča, CSD), ki so z njim povezane, le-te pa poleg pomoči pomenijo družbeno kontrolo. Položaj zavodske vzgoje je tako ambivalenten: po eni strani predstavlja obliko izključevanja otroka/mladostnika iz okolja, v katerem je živel pred tem, po drugi strani pa je prav to oblika, kjer so družine in otroci/mladostniki preko institucij vpeti v družbo, v kateri živijo.

Pogled, ki bi na otroke, mladostnike in vzgojne zavode⁵ gledal kot na izključene, je po mojem mnenju le eden izmed mogočih pogledov, ki definira osebe kot žrtve sistema, kar ustreza, če želimo hraniti svojo odrešenijsko vlogo⁶. Na zavodsko obravnavo in njene procese lahko gledamo kot na pomembne družbene akterje, ki poleg nudenja pomoči soustvarjajo predstave o tem, kaj je družbeno sprejemljivo in kaj ne. Hkrati delujejo kot občutljiv pokazatelj stanja družbe, ne pa zgolj kot sistem izključenih »žrtev«. Kot zagovarja Foucault (1980), margine ni, saj nihče ni izključen iz aparatusa. Čeprav se lahko zdi, kot da so ljudje na družbenem robu odmaknjeni

³ Izraz starši je v kontekstu članka enakovreden izrazu skrbniki.

⁴ Ob tem menimo, da kontekstu članka ustreza definicija družine, ki jo podajo Savenije idr. (2022), in sicer, da so družine družbene strukture, družbene povezanosti, v katerih člani skrbijo drug za drugega fizično, čustveno in materialno.

⁵ Ob tem mislimo na perspektivo, da so vzgojni zavodi mesto »odlaganja« otrok in mladostnikov.

⁶ Okolje rešujemo pred otrokom ali pa otroka pred okoljem.

od večinske družbe in se njihova vedenja označuje kot »disfunkcionalna«, zagovarjamo, da ni tako. Tako družbeni rob obstaja le v odnosu do preostalega dela družbe. »Pomembne« družbene vrednote se ne ohranjajo v delih družbe, ki jim pripisujemo največjo gorečnost⁷, ampak v delih družbe, ki se jim pripisuje ogrožanje teh vrednot. Tako npr. vzdržujemo mit pravičnosti, ko so mladi zaradi svojih dejanj ali »neprimerne« vzgoje poslani v institucije. Zavodi ne obstajajo le z nalogo reševanja težav in kot odgovor na težave, ampak kot institucija, ki sodeluje v njihovi konstrukciji, le-ta pa ni nevtralna. Če bi se otroci in mladostniki, ki so trenutno v zavodih, začeli vesti družbeno bolj sprejemljivo in bi njihovo okolje postalo družbeno sprejemljivo, se po vsej verjetnosti zavodi ne bi zaprli, le spremenila bi se definicija družbeno sprejemljivega. Kot ilustracijo tega lahko vzamemo »vzgojni« tepež, ki na začetku prejšnjega stoletja ni bil znak neustrezne vzgoje, sedaj pa se ob sumu na takšno ravnanje aktivirajo institucije države, ki to preiščejo in reagirajo.

Tako lahko na osebe v zavodski obravnavi ne gledamo le kot na izključene, ampak kot na močno vpete v družbo in kot branitelje vrednot, ki se nam zdijo pomembne. Brez njih ni »dobre« vzgoje, pravičnosti, varovanja otrok, mladostnikov, odgovornih posameznikov, individualne odgovornosti ... Adaptacijski model socialne pedagogike, ki ga Eriksson (2014) definira kot tistega, ki naj bi se trudil za vključitev ljudi v družbo, je s tem postavljen pod vprašaj, saj so osebe v družbo že integrirane; če izgubimo te »neprilagojene« ljudi, izgubimo družbo, ki naj bi bila »dobra«. Ideje, da bomo spreminjali ljudi in s tem zmanjševali potrebe po nastanitvah v strokovnih centrih, so ideje, za katere Watzlawick idr. (1967) pravijo, da se vse spremeni zato, da vse ostane isto. Pravilo spreminjanja posameznika je v tem primeru še vedno vodilno.

PROFESIONALNI UPORABNIKI

Po ZOOMTVI (2020) vzgojne zavode vodi načelo največje koristi otrok in mladostnikov. Ob namestitvah v vzgojne zavode raziskave

⁷ Npr. izobrazba na fakultetah.

kažejo pozitivne učinke v izboljšanju simptomatike in funkcioniranja pri otrocih/mladostnikih (Larzelere idr., 2001; Preyde idr., 2009). V iskanju največje koristi je potrebno izpostaviti tudi drugo plat vzgojnih zavodov. To lahko povežemo z idejo, ki jo v svojih razmišljanjih o zaporih izpostavi Foucault (1980). Kot izpostavlja (prav tam), je bila ideja zaporov v 18. stoletju, da bo to prostor spremembe v zgledne ljudi. V nasprotju s to idejo so zapori postali prostori kriminalne profesionalizacije. Podobno je ob namestitvah v vzgojne zavode pomislek, da so le-ti prostori učenja delikventnih vedenj (Dishion idr., 1999; Osei, 2023). Poleg možnosti omenjene profesionalizacije v delikventnih vedenjih menimo, da je potrebno omeniti profesionalizacijo v mnogoterih obravnavah. Tako so otroci/mladostniki vključeni v obravnavo več vzgojiteljev, pogosto vključeni v terapevtske obravnave, svetovanja, pedopsihiatrične obravnave, ob težavah pa je pri roki rešitev dodatna strokovna obravnava zunanjih institucij. Ideja obravnav tako ni, kako bodo družine zmogle brez strokovnih obravnav, ampak katere obravnave institucije še potrebujejo.

Ob tem se je potrebno vprašati, kdo določa, kaj so težave in pot njihovega reševanja. Kot ugotavljajo De Mey idr. (2009), Selekman (2017) in Crosley (2019), so to v problemsko usmerjenem mišljenju pogosto »eksperti«, medtem ko so ljudje, katerih probleme naj bi se reševalo, iz identificiranja in definiranja težav ter rešitev pogosto izključeni. Kot izpostavlja Colapinto (1995), so njihove možnosti pogosto omejene na »sodelovanja« in »nesodelovanja« s cilji, ki so jih zanje postavile različne službe. Moč za definiranje težav in rešitev prevzemajo strokovnjaki. Tega, kot prikazuje Colapinto (prav tam), ne gre gledati kot na individualno krivdo, ampak kot na prepričanje, ki mu sledijo vsi vključeni v obravnavo, vključno z ljudmi, ki so predmet obravnave. Tako se tudi starši lahko počutijo, da niso zmožni poskrbeti za svoje otroke, da strokovnjaki vedo »bolje«, zato prepuščajo moč in aktivnost strokovnim obravnavam.

FORMALNE IN NEFORMALNE MREŽE V ZAVODSKI OBRAVNAVI

Kategorija ogroženih oziroma ogrožajočih mladoletnih institucije in zaposlene v instituciji postavlja v položaj rešiteljev teh mladoletnih pred okoljem oziroma okolja pred njimi. Družina je z namestitvijo v vzgojni zavod s strani družbenih institucij označena kot tista, ki ni sposobna poskrbeti za dobrobit svojih članov. Ob tem vzgojni program strokovnih centrov (Košnik idr., 2022) narekuje čimprejšnjo vrnitev mladoletnih v domače okolje s predpogojem, da je le-to ustrezno in v pomoč mladoletnim ter njihovim družinam, skrbniki pa naj bi se aktivno vključevali tudi v življenje otrok ob namestitvi. ZOOMTVI (2020) predvideva, da je ob namestitvi mladoletnika v vzgojni zavod potrebno narediti tudi načrt dela z družino. Ravnatelji ob tem opozarjajo na otroke, ki so nameščeni v strokovni center in nimajo okolja, v katerega bi se lahko vračali, in na nesodelovanje staršev (Državni svet Republike Slovenije, 2024).

Namestitev v strokovni center in deklarativna usmerjenost v delo z okoljem posameznika je paradokсна. Otroke in mladostnike se po eni strani namešča v strokovni center, ker so v svojem okolju ogroženi oziroma ogrožajo druge, po drugi strani pa je ravno to okolje, ki je označeno za ogrožajoče, tisto, v katerega se otrok, mladostnik najpogosteje vrača in ki naj bi imelo pomembno vlogo pri uspešni obravnavi otroka oziroma mladostnika. Lahko bi rekli, da so otroci v svojem okolju ogroženi, vendar so še bolj ogroženi, če pride do prekinitve stika s tem okoljem. Kot izpostavljajo Minuchin idr. (2007), nas predvsem ob otrocih lahko zajame misijonarski duh, v katerem jih rešujemo, vendar pri tem nismo vedno pozorni na odnose, ki so za te otroke pomembni. Ob tem je potrebno dodati, da se zavedamo, da imajo družinska okolja lahko tudi svojo temno plat, in ne zagovarjamo vračanja otrok v okolja na način, ki bi bil za otroke in mladostnike ogrožajoč.

Zakon (ZOOMTVI, 2020), ki ureja delovanje strokovnih centrov, sprejet vzgojni program (Košnik idr., 2022) in vodje strokovnih centrov (Državni svet Republike Slovenije, 2024) težijo k ohranjanju za otroke pomembnih odnosov in poudarjajo pomembnost sodelovanja z neformalnimi mrežami otrok in mladostnikov.

Kljub temu po poročanju ravnateljev strokovnih centrov vedno več otrok ostaja v vzgojnih zavodih, ravnatelji pa izpostavljajo tudi težavo sodelovanja s skrbniki otrok (prav tam). Kot smo na posvetu o brezdomnih mladih (Združenje za socialno pedagogiko, 2024) lahko slišali od zaposlenih v vzgojnem zavodu, postajajo predvsem pri mladoletnih, ki nimajo možnosti izhodov v domače okolje, vedno bolj pomembni odnosi s strokovnimi delavci.

Pojav, ko strokovni delavci postanejo ene izmed osrednjih oseb v življenju mladoletnih, lahko razumemo z redčenjem družinskih procesov, o katerem govori Colapinto (1995). Le-to nam lahko razloži, zakaj kljub novim dokumentom, ki izpostavljajo pomen sodelovanja s posameznikovim okoljem (Košnik idr., 2022; ZOOMTVI, 2020), mladi po dopolnjenem 18. letu ostajajo sami na ulici (Združenje za socialno pedagogiko, 2024), mladoletni v strokovnih centrih brez možnosti izhodov (prav tam; Državni svet Republike Slovenije, 2024). V tem procesu strokovno osebje prevzema vse aktivnejšo vlogo v odnosih med družinskimi člani, kar vodi v vse manjšo potrebo po tem, da bi družinski člani sami uravnavali svoje odnose (Colapinto, 1995). Kot piše Colapinto (prav tam), družine ob tem delujejo kot odprti sistemi, ne na način, da so vplivane s strani okolja, ampak vodene. Odločitev ne sprejemajo same, ampak jih zanje sprejemajo drugi. Prevzemanje aktivnejše vloge strokovnih delavcev lahko opazujemo, ko se strokovni delavci odločajo, katere pomoči bodo družini oziroma njenim članom koristile, ko se odločajo, ali je že primeren čas, da se s pomočjo preneha, ko strokovni delavci te pomoči kontaktirajo. Ko imamo kot strokovni delavci zaupne pogovore z mladoletnimi, jih zbuja, peljemo k zdravniku, jim naložimo posledice za njihova dejanja in jih skupaj z njimi opravimo, načrtujemo, kaj bodo delali ob koncu tedna, se v tem ne morejo povezovati s pomembnimi osebami v domačem okolju. Ob tem ne gre gledati na strokovne delavce kot na osebe, ki se trudijo, da prevzemajo te vloge. Kot piše Colapinto (prav tam), tudi starši dvomijo o svoji kompetentnosti. Sklep o namestitvi v strokovni center je ukrep, ki predvideva postopnost (ZOOMTVI, 2020), kar pomeni, da so bili predhodni poskusi, s katerimi se je poskušalo namestitev preprečiti, neuspešni. Namestitev je ne glede na dokumente o sodelovanju z okoljem, iz katerega mladoletni

prihaja, ukrep, ki išče rešitev za mladoletne izven družine in izven lokalne skupnosti. Prelaganje kompetentnosti v povezavi s skrbjo za otroka se lahko postopoma dogaja že pred namestitvijo v strokovni center, ko je ob težavah strokovni delavec tisti, ki jih bo rešil. Ob tem je pojav, ko otroci nimajo doma, kamor bi se lahko vračali, le končna postaja procesa redčenja družinskih odnosov. Starši se ob težavah svojih članov obračajo na strokovne delavce, ki bodo te težave reševali. Tako lahko opazujemo komplementarnost, v kateri pasivnost staršev nadomešča aktivnost strokovnih delavcev. Pomembno vlogo strokovnih delavcev v življenju mladoletnih, ki so nameščeni v strokovne centre, in njihovih družin potrjujejo tudi nekatere tuje in domače raziskave. Raziskava socialnih mrež mladostnikov v zavodih na Norveškem (Singstad idr., 2020) je pokazala, da so zaposleni v zavodski obravnavi po pomembnosti za materami in prijatelji teh mladostnikov, podobno sliko podporne mreže v Sloveniji ugotavljajo tudi Dekleva idr. (2018), ki sklepajo, da so družine s članom v zavodski obravnavi pogosto izolirane in osamljene v svojih težavah.

Kot izpostavljajo Minuchin idr. (2007), je svet družine vedno bolj omejen na službe, ki se ukvarjajo z njimi, te pa so vedno bolj vpete v družinsko življenje. Način vključenosti institucij lahko krepí ne le občutek izključenosti iz večinske družbe, ampak tudi izključenosti iz širše družinske in lokalne skupnosti, saj slabi potrebo po solidarnosti. Za ljudi poskrbijo za njihove težave usposobljeni strokovnjaki in zato drugim ni potrebno oziroma niso usposobljeni in »nevarni«, če se ukvarjajo s temi težavami.

Ob opisanem delovanju se po zaključku bivanja v strokovnem centru otroci/mladostniki vračajo v podobne razmere, kjer je podpora mreža pogosto omejena na družino (Dekleva idr., 2018). Zanimivo je, da so v kontekstu družin v Wytlick School⁸ do podobnih opisov razlik med družinami, s katerimi so sami delali, in ostalimi družinami, ki so živele v revščini, prišli tudi Minuchin idr. (1967), ki so izpostavljali predvsem, da družine otrok v vzgojnih zavodih niso vpete v lokalno skupnost. Vprašanje je, če se to zgodi zaradi ali navkljub strokovnim intervencam.

⁸ Vzgojni zavod, ki se je v 60. letih osredotočil na obravnavo družin.

PREPRIČANJA O NEFORMALNIH MREŽAH

Ko govorimo o središčnosti otrokovih/mladostnikovih mrež izven zavoda, so (ne glede na obliko pomoči) pomembna naša prepričanja o teh mrežah. Kot izpostavlja White (v Bubenzer idr., 1994), se, če vzamemo socialni konstrukcionizem resno, odmikamo od relativizma, saj niso vse zgodbe enakovredne, pri tem pa pomembno vlogo igrajo vrednote, prepričanja, ki predstavljajo okvir, znotraj katerega vzpostavljamo interpretacije izživetih izkušenj. Naše interpretacije ne zajamejo izživetih izkušenj, saj je, kot pravi Bruner (1987, v White in Epston, 1990), pozneje določeno, kaj se upošteva kot podatki, oz. kot pravi Shotter (2014), teorije nastanejo šele, ko se dogodki že zgodijo in pomenijo le to in nič drugega.

Raziskava o prepričanjih zaposlenih in študentov, ki naj bi v prihodnosti delali v zavodih na Portugalskem, je pokazala, da v primerjavi z družinami z nizkim socialno-ekonomskim statusom družinam, katerih član je v zavodski obravnavi, pripisujejo več negativnih oznak; te so povezane predvsem s prepričanju o neustreznem starševstvu, medtem ko družinam, ki nimajo člana v zavodski obravnavi, pripisujejo tudi bolj pozitivne lastnosti, kot je npr. povezanost (Vaz Garrido idr., 2016). Haley (1996) je ugotavljal, da sistem vzgojnih zavodov, kjer so otroci, mladostniki večino časa ločeni od staršev, otežuje pridruževanje⁹ zaposlenih staršev. Le-te se krivi za težave otrok, mladostnikov. Podobno so v odnosu do družin v mnogoterih obravnavah prepoznavali tudi Minuchin idr. (2007), ki so ugotavljali, da se v obravnavi družino pogosto krivi za težave, s katerimi se mladostniki soočajo, kot sta uporaba drog in ekonomska odvisnost. Če otroke in mladostnike vidimo kot žrtve okolja, kot tiste, ki so za okolje nevarni, ali kot osebe, s katerimi se njihovo primarno okolje ne zmore ukvarjati, se lahko sprašujemo, kako to vpliva na našo vlogo v odnosu do otrok in mladostnikov ter na sodelovanje z njihovimi mrežami izven vzgojnih zavodov.

Ob prepričanjih o napakah družine in napisanih poročilih o tem, zakaj je potrebna zavodska obravnava, velja ohraniti predsodek,

⁹ Umetnost vzpostavljanja stika, gradnje zavezništov in povezovanja za spodbujanje smiselnih sprememb znotraj sistema.

ki ga izpostavlja Cecchin, da »če sistem obstaja, pomeni, da nekaj deluje« (Cecchin, v Bertrando, 2004, str. 219). Tudi v zavodski obravnavi se lahko sprašujemo, kaj je tisto, kar v družini otroka in njegovem širšem okolju deluje. Menimo, da nam ta pogled omogoča prepoznavanje pozitivnih namenov ter truda članov družine in širšega okolja. Omenjena perspektiva nosi potencial podpore vključevanja otroka/mladostnika v to okolje. V tem se neizogibno postavljamo v odnos do okolja, iz katerega prihaja otrok/mladostnik.

Kaj je družina? Kaj je dobra družina? Kaj je dobro okolje? Kaj je dobro za otroka/mladostnika? Odgovori na ta vprašanja niso nevtralne definicije, ampak naša prepričanja. Ta vplivajo na to, kako dojemamo ljudi, ki se zbirajo okoli otroka/mladostnika, kako z njimi sodelujemo, kaj mislimo, da bi bilo potrebno narediti. Minuchin idr. (1967) so ugotavljali, da je pomoč prilagojena vrednotam srednjega razreda, ko pa se temu ljudje ne prilagodijo, se jih označi kot tiste, ki ne sodelujejo, niso uspešni. Flaker (2002) prepozna, kako se od odvisnikov od heroína zahteva kesanje za njihovo življenje s heroinom. Podobno bi lahko ugotavljali tudi v poklicih pomoči, kjer se to kesanje pogosto skriva za besedno zvezo »imajo/nimajo uvida v težave«, ob tem pa je zgovorna ugotovitev (Gradišar, 2015), da je vzgojiteljem za sodelovanje s starši pomembno, da starši realno vidijo družinsko situacijo in svojo vlogo v njej.

Ne gre spregledati, da tako pripadanje primarnemu okolju kot vzgojnemu zavodu s seboj prinaša stigmo. Dekleva idr. (2018) poročajo o stigmati, izključenosti in marginaliziranosti kot pogosti izkušnji družin mladostnikov v vzgojnih zavodih. O stigmati vzgojnih zavodov veliko pove, da se o tem, kdo je v vzgojnem zavodu, s strani zaposlenih ne sme govoriti in da v nekaterih vzgojnih zavodih, kjer je organiziran tudi pouk, obiskovanje teh šol v spričevalu zakrijejo. Če povzamem, organizirano je tako, kot da otroka/mladostnika v vzgojnem zavodu ni bilo. To stigmo lahko razumemo s tem, da so vzgojni zavodi v Sloveniji namenjeni »problematičnim« ali tistim, ki živijo v »problematičnem okolju«. V populaciji, ki ni nameščena v vzgojne zavode, je prisotna percepcija, ki vidi vzgojne zavode kot zadnjo možnost, kazen ali grožnjo. Prav tako kot kazni oz. grožnji mladostniki, ki bivajo v vzgojnih zavodih, dojemajo prehajanje v bolj zaprte oblike (prav tam). Izkušnja bivanja v vzgojnem zavodu

ni univerzalna izkušnja, v kateri se lahko povežeš z ostalimi člani lokalne skupnosti, ampak zasebna skrivnost. Vprašanje, ki se socialnim pedagogom lahko zastavlja, je, kako navidezno individualno težavo otrok, mladostnikov, ki so nameščeni v vzgojne zavode, ter njihovih družin vrniti v polje socialnega.

SPOŠTOVANJE NEFORMALNIH MREŽ

Ob vključevanju institucij in organizacij v življenje otrokovega/mladostnikovega konteksta je, kot zagovarjajo Minuchin idr. (2007) ter Sulimani in Paldi (2018), pomembno spoštovanje meja, da starši ostanejo starši. Spoštovanje meja ne pomeni, da se ljudi bojimo in npr. ne gremo na obisk k družini, ampak da se ne borimo z drugimi za njihovo vlogo v družini, da npr. pred otrokom/mladostnikom ne »šolamo« staršev ali oblikujemo koalicije¹⁰ z otrokom/mladostnikom proti staršem. Zanimivo se mi zdi, kako je spoštovanje meja razumljivo s pozicije »strokovnjaka« v pedagoških poklicih, kjer vmešavanje v »strokovne« odločitve s strani staršev pogosto ni zaželeno celo do mere, da so pred šolo narisane oznake, do kod starši lahko gredo, medtem ko to spoštovanje ob težavah pogosto ne velja za odločitve staršev.

Namesto razdalje med vzgojnimi zavodi in starši Sulimani in Paldi (prav tam) zagovarjata njihovo vključevanje na redni ravni, kot pomembno so v njuni raziskavi to prepoznavali tudi mladostniki. Starši naj bi bili vključeni v rutino, dosežke in napredke svojih otrok, kar naj bi jim omogočilo ohranjanje starševske vloge, statusa in dolžnosti (prav tam). Vključenost staršev je ključna za dosego pozitivnih izidov obravnave v strokovnih centrih in njihovo ohranjanje po namestitvi (Geurts idr., 2012; Hatton in Brooks, 2008; Merritts, 2016; Rapuš Pavel, 2016). Med tem Gradišar (2015) pri vzgojiteljih v strokovnih centrih zaznava deljeno mnenje glede prestopanja meja med zavodi in družinami¹¹.

¹⁰ Koalicija pomeni združevanje nekoga proti nekemu. Aliansa pa združevanje, ki nima nasprotnika.

¹¹ Občutek, da naj bi se starši ne vmešavali v delo strokovnega centra in strokovni center ne v družinsko življenje.

Med Scilo, brezmejnem vstopanjem v družino, in Karibdo, da kar se dogaja v vzgojnem zavodu, je stvar vzgojnega zavoda in kar se dogaja v družinah, je stvar družin, leži spoštovanje do družin. Colapinto (1995) izpostavlja, da lahko družinske procese negujemo le, če verjamemo, da so nenadomestljiv vir, orodje, ki ga je vredno ohraniti za dobro družinskih članov¹².

ZDRŽATI V PROBLEMU

V poskusih spremembe posameznikov lahko opazujemo poskuse izključevanja odnosov. Te poskuse bi lahko označili kot esencialistične, saj iščejo esenco, ki je začela težave. Ta določa ljudi, s katerimi dela, in »birokratske« metode, ki bi lahko vplivale na to esenco. Otrokove/mladostnikove težave so se začele zaradi njegove narave, vzgoje staršev, določenih dogodkov v preteklosti. Problematična točka obstaja kot esenca, nekaj, kar lahko primemo. S tem zreduciramo razumevanje ljudi na »odkrito« esenco in jih objektiviziramo, saj naše metode to esenco znajo poiskati. Pri tem objektiviziramo ne le druge, ampak tudi sami sebe – postanemo zgolj izvajalci metode, ne pa aktivni soustvarjalci ustvarjanja pomenov. Naredimo vse, da se iz procesa izključimo, saj zgolj sledimo določeni metodi, s katero naj bi odkrili esenco težav in jih rešili. Vprašanje »Kako mislimo?« in z njim povezano vprašanje »Kako delujemo onstran uporabljene metode?« ob tem nista pomembni, saj naj bi ta esenca obstajala ne glede na to, kako o njej mislimo. Dobili naj bi začetno točko, jo s svojimi metodami rešili in tako rešili problem, ob tem pa ne pomislimo, da je začetna točka konstrukcija in če jo nekdo določi, je mrtva, saj o tem nimamo kaj govoriti in razmišljati. Esencialistične ideje, da obstaja neka začetna točka, ki jo je potrebno razrešiti, izključi trenutno strokovno pomoč, saj ljudje pridejo z definirano težavo, ki naj bi nastala pred vključitvijo v strokovno obravnavo. Mi kot strokovnjaki le iščemo začetno točko, ki jo je potrebno spremeniti, sama strokovna obravnavo pa ni obravnavana kot del problema.

¹² To ne pomeni, da bi morale družine ostati skupaj ne glede na vse (prav tam).

Bolj kot del rešitve se mi zdi pomembno biti del problema. Le kdo si želi biti del problema, kdo si želi biti »problematičen«, kdo si ne bi želel ljudi in problemov »reševati«? Vzgojni zavodi in tamkajšnji zaposleni ob vstopu ljudi v vzgojni zavod postanejo »problematici«, del sistema in del problema. Družine jih kličejo, ko so v stiski, ob zapletih se otroci in mladostniki vračajo v strokovni center, zaposleni vstopajo v koalicije ali alianse z različnimi institucijami, družinskimi člani, odločajo, kdaj nekdo lahko gre domov in kdaj ne ... V problemu tudi sami igramo svojo vlogo, ki ji različni akterji pripisujejo različno zgodbo. S tem, ko smo del problema, dobimo pravico in možnost v problemu delovati, nismo zunanji opazovalci, ampak pomembni akterji. Tega ne gre razumeti, kot da ne obstajajo meje med različnimi podsistemi, da kot si nekateri razlagajo, s tem dobimo pravico povoziti vse ostale, da pred otroki, mladostniki lahko karamo starše, jih poučujemo, da je naloga strokovnih delavcev, da jim otroci in mladostniki popolnoma zaupajo.

Biti del problema in sodelovati v problemu ne pomeni biti del rešitve. Boscolo in Bertrando (2020) za terapevte trdita, da ne smejo biti del rešitve, menimo, da to velja tudi za obravnave strokovnih centrov. Potrebo po poodpustnih skupinah, opažanje institucionalizacije, otroci, mladostniki, ki celo leto preživijo v vzgojnih zavodih, težave ob zapuščanju zavodov smatramo kot problem, ker vzgojni zavodi postanejo del rešitve. Zavodi postanejo prostori kolonizacije ljudi, v kateri je prostor za akterje, ki niso del zavoda, omejen.

Da je domače okolje del problema, lahko vidimo kot dobro začetno točko sodelovanja. Če je del problema, pomeni, da je del otrokovega, mladostnikovega življenja, govori o neki povezanosti, da problem ni le problem otroka/mladostnika, ampak nekaj, kar si ljudje med seboj delijo, kar jim je skupno. Za negovanje odnosov izven vzgojnega zavoda ideja strokovnih centrov ne bi smela biti, kako v njih živeti, ampak kako jih zapustiti. S tem bi se vizija in moč za rešitve prestavili iz vzgojnih zavodov v domača okolja otrok in mladostnikov.

SKLEPI

Ob iskanju idej o prihodnosti obravnave v okviru strokovnih centrov zagovarjamo pristop, ki se oddaljuje od »strokovne« kolonizacije ljudi in njihovega okolja z mnogoterimi strokovnjaki in obravnavami, ki so začasne narave. Nagibamo se k iskanju virov, ki so prisotni v njihovih neformalnih mrežah. Kot je bilo izpostavljeno, velja prepričanje, da so vzgojni zavodi zadnja možnost, lahko bi rekli zadnja postaja. To ni res. Otroci in mladostniki nekoč z bivanjem v vzgojnih zavodih zaključijo. Ob v socialni pedagogiki prisotni ideji krepitve moči se lahko vprašamo o svojih intervencah, ki bi krepile zmožnost neformalnih mrež, da upravljajo s svojim življenjem. Ta naloga zahteva, da se fokus z otroka/mladostnika, ki je nameščen v vzgojni zavod, obrne v odnose, ki so pomembni tako za otroka/mladostnika kot tudi za njihove pomembne druge. Takšen fokus bi moč za rešitve iz strokovnih centrov predal neformalnim mrežam, ki jim otrok, mladostnik pripada.

LITERATURA

- Bertrando, P. (2004). Systems in evolution: Luigi Boscolo and Gianfranco Cecchin in conversation with Paolo Bertrando and Marco Bianciardi. *Journal of Family Therapy*, 26(3), 213–223. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2004.00279.x>
- Boscolo, L. in Bertrando, P. (2020). *The Times of Time: A Perspective on Time in Systemic Therapy and Consultation*. Routledge.
- Bubenzer, D. L., West, J. D. in Boughner, S. R. (1994). Michael White and the Narrative Perspective in Therapy. *The Family Journal*, 2(1), 71–83. <https://doi.org/10.1177/1066480794021017>
- Colapinto, J. A. (1995). Dilution of family process in social services: Implications for treatment of neglectful families. *Family Process*, 34(1), 59–74. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1995.00059.x>
- Crosley, S. (2019). *Troublemakers : The Construction of 'Troubled Families' as a Social Problem*. Policy Press.
- Dekleva, B., Klemenčič Rozman, M. M., Razpotnik, Š., Sande, M., Škraban, J., in Tadič, D. (2018). *Dostopnost organiziranih oblik*

- podpore mladim v psihosocialnih in duševnih težavah in konteksti teh težav : preliminarna študija*. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta. <http://pefprints.pef.uni-lj.si/5010/>
- De Mey, W., Coussée, F., Vandenbroeck, M. in Bouverne-De Bie, M. (2009). Social work and parent support in reaction to children's antisocial behaviour: constructions and effects. *International Journal of Social Welfare*, 18(3), 299-306. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2008.00609.x>
- Dishion, T. J., McCord, J. in Poulin, F. (1999). When interventions harm: Peer groups and problem behavior. *American Psychologist*, 54(9), 755–764. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.9.755>
- Družinski zakonik (DZ). (2017). *Uradni list RS*, št. 15/17, 21/18 – ZNOrg, 22/19, 67/19 – ZMatR-C, 200/20 – ZOOMTVI, 94/22 – odl. US, 5/23 in 34/24 – odl. US. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7556>
- Državni svet Republike Slovenije. (2024, november). *S posveta: Pomanjkljivosti v sistemu pomoči otrokom in mladostnikom v stiski – poziv strokovnih centrov k ukrepanju*. <https://www.ds-rs.si/sl/novice/s-posveta-pomanjkljivosti-v-sistemu-pomoci-otrokom-mladostnikom-v-stiski-poziv-strokovnih>
- Eriksson, L. (2014). The understandings of Social Pedagogy from northern European perspectives. *Journal of Social Work*, 14(2), 165-182. <https://doi.org/10.1177/1468017313477325>
- Flaker, V. (2002). *Živeti s heroinom II: K zmanjševanju škode*. Založba /*cf.
- Focault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews & Other Writings 1972-1977*. Vintage Books.
- Geurts, E. M. W., Boddy, J., Noom, M. J. in Knorth, E. J. (2012). Family-centred residential care: the new reality?. *Child & Family Social Work*, 17(2), 170-179. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00838.x>
- Gradišar, M. (2015). Stališča vzgojiteljev do aktivnega vključevanja staršev v proces vzgoje v vzgojnih zavodih. V A. Kobolt (ur.), *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov* (str. 171-188). Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Haley, J. (1996). *Learning & Teaching Therapy*. The Guilford Press.
- Hatton, H. in Brooks, S. (2008). *Preventing re-entry into the child welfare system: A literature review of promising practices*. Northern

- California Training Academy: The Center for Human Services.
<https://www.cdss.ca.gov/cfsweb/res/pdf/PreventingRe-entry.pdf>
- Kazenski zakonik (KZ-1). (2008). *Uradni list RS*, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 54/15, 6/16 – popr., 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 – ZZNŠPP, 16/23 in 107/24 – odl. US. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>
- Košnik, P., Plavčak, D., Vovk Ornik, N., Zupanc Grom, R., Domajnko, J., Marolt, B., Pal, P., Zalokar, L. in Krajncan, M. (2022). *Vzgojni program za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami in izvedbena priporočila za izvajanje vzgojnega programa*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Larzelere, R. E., Dinges, K., Schmidt, M. D., Spellman, D. F., Criste, T. R. in Connell, P. (2001). Outcomes of residential treatment: A study of the adolescent clients of Girls and Boys Town. *Child & Youth Care Forum*, 30(3), 175–185. <https://doi.org/10.1023/A:1012236824230>
- Merritts, A. (2016). A review of family therapy in residential settings. *Contemporary Family Therapy*, 38(1), 75–85. <https://doi.org/10.1007/s10591-016-9378-6>
- Minuchin, P., Colapinto, J. in Minuchin, S. (2007). *Working with families of the poor* (2. izd.). Guilford Press.
- Minuchin, S., Montalvo, B., Guerney Jr., B. G., Rosman, B. L. in Schumer, F. (1967). *Families of the Slums: An Exploration of Their Structure and Treatment*. Basic Books.
- Osei, G. K. (2023). Youth in Group Home Care: An Investigation of Negative Peer Influence and Youth Antisocial Behavior. *Youth & Society*, 55(6), 1231–1259. <https://doi.org/10.1177/0044118X211029314>
- Preyde, M., Adams, G., Cameron, G. in Frensch, K. (2009). Outcomes of children participating in mental health residential and intensive family services: Preliminary findings. *Residential Treatment for Children & Youth*, 26(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/08865710802689555>
- Rapuš Pavel, J. (2016). Collaboration of parents and care professionals in cases of children placed in residential care homes - parental perspective. *Athens journal of education*, 3(1), 33–45.

- Savenije, A., van Lawick, J. in Reijmers, E. (2022). *Systemic Perspectives in Mental Health, Social Work and Youth Care: A Relational Compass* (1. izd.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003272038>
- Selekman, M. D. (2017). *Working With High-Risk Adolescents: An Individualized Family Therapy Approach*. Guilford Press.
- Shotter, J. (2014). From 'after the fact' objective analyses to immediate 'before the fact' living meanings. *Culture & Psychology*, 20(4), 525–536. <https://doi.org/10.1177/1354067X14551302>
- Singstad, M. T., Wallander, J. L., Lydersen, S., Wichstrøm, L. in Kaye, N. S. (2020). Perceived social support among adolescents in Residential Youth Care. *Child & Family Social Work*, 25(2), 384–393. <https://doi.org/10.1111/cfs.12694>
- Sulimani, A. Y. in Paldi, Y. (2018). Youth perspectives on parents' involvement in care in Israel. *Journal of Social Work*, 20(1), 64–82. <https://doi.org/10.1177/1468017318793619>
- Vaz Garrido, M., Nunes Patrício, J., Calheiros, M. M. in Lopes, D. (2016). Comparing the Social Images of Youth In and Out of Residential Care. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 26(5), 439–455. <https://doi.org/10.1002/casp.2273>
- Watzlawick, P., Bavelas, J. B. in Jackson, D. D. (1967). *Pragmatics of Human Communication*. W. W. Norton & Company.
- White, M. in Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. W. W. Norton & Company.
- Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (ZOOMTVI). (2020). *Uradni list RS*, št. 200/20. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO8083>
- Združenje za socialno pedagogiko. (2024, 12. september). *Poti mladih: Kako bomo poskrbeli, da te ne bodo vodile v brezdomstvo: Posvet o brezdomnih mladih*.